

Christer Hedin: *Ali Shariatis befrielsesteologi. Västerländske inslag i shiitisk revolutionär islam. Studier av inter-religiösa relationer* 26. Universitetstryckeriet, Uppsala 2006. 125 s.

Der løber en rød tråd gennem den svenske religionshistoriker, tidligere lærer og chef for Videnskabsredaktionen på Sveriges Radio Christer Hedins (f. 1939) værker om religion og religionsfilosofi. Hans afhandling *Alla er födda muslimer: islam som den naturliga religionen enligt fundamentalistisk apologetik* blev udgivet i 1988, og siden har hans udgivelser såsom *Bibeln og Koranen* (2002), *Abrahams barn: vad skiljer och förenar judendom, kristendom och islam?* (2004) og *Islam och västerlandet: mödet, myter och motsättningar* (2006) vidnet om en vilje til at anskue verdens tre store, monoteistiske religioner som grundlæggende mere lig hinanden end egentlig væsensforskellige. Hedin søger og finder i sine værker overensstemmelserne frem for forskellighederne i de abrahamske religioner, og han finder dem i den ansvarsmoral, han anser samtlige de tre religioners skrifter bringer bud om. Der findes således, iflg. Hedin, en overensstemmelse i disse religioner omkring alle store spørgsmål, såsom at livet er en gave fra Gud og at mennesket derfor fordres at handle ret. I en tid hvor divergenserne religionerne imellem trækkes stærkt op i debatten, kan et sådant fredeligt synspunkt være tiltrængt.

Senest har Hedin begået en bog om en af den moderne shî'a-muslimske verdens betydeligste tænkere, iraneren 'Alî Sharî'atî (1933-1977), og den rummer, sine blot 125 sider til trods, et indsigtfuldt portræt af manden kendt af de fleste iranere som Dr. 'Alî Sharî'atî. Bogens kortformat vidner også om Hedins evner for effektiv formidling af et for mange læsere komplekst stof, nemlig det moderne Irans turbulente politiske historie. Først og fremmest syes dog også *Ali Shariatis befrielsesteologi. Västerländske inslag i shiitisk revolutionär*

islam over Hedins foretrukne læst – kulturmødet islam og Vesten imellem – for den Sharî'atî der her behandles, er den Sharî'atî der fandt væsentlig inspiration i europæisk filosofi for formuleringen af en egen islamisk ideologi. At Sharî'atî muligvis også fandt inspiration i andre, og langt mere kontroversielle kilder, viser sig imidlertid ved nærlæsning af bogen.

Googler man 'Alî Sharî'atî, bliver det klart, at han er en populær, om end omdiskuteret figur. Wikipedia's artikel om Sharî'atî rummer gentagne advarsler om behov for verifikationer af angivne citater og *cleansups* for at leve op til Wikipedia's *quality standard*. Der florerer op til flere officielle og semi-officielle 'Alî Sharî'atî hjemmesider på nettet med alt lige fra fyndige citater fra mandens mund til hele lydband på persisk over særligt udvalgte taler. Centralt i kontroversen står Sharî'atîs ideologiske indflydelse på og dermed rolle i den iranske islamiske revolution i 1979. Her ses Sharî'atîs person og ideologi bl.a. af sympatiserende eksil-iranere øjensynligt som værende blevet groft misbrugt til at blåstemple en religionens diktatur i det moderne Iran, som han aldrig selv ville have billiget, mens pro-revolutionære iranere anser Sharî'atîs skrifter som grundlæggende talende for selv samme revolution.

Hedin fordeler æbler og pærer mere ligeligt: ”Kanske blev det så att både de som var nöjde och de som var missnöjde med resultatet av revolutionen kunde hänvisa till Ali Shariati.” (Hedin 2006:10). Sharî'atî selv døde to år før revolutionen og oplevede aldrig dens fuldt udfoldede konsekvenser, og dermed kan han fremstilles som et belejligt vidne for både moderne tilhængere og modstandere. Hvad der står fast, er at han stod i skarp opposition til Shahen, den gamle iranske overklasse og Shahens hemmelige politi, SAVAK. Ikke overraskende påstår onde tunger på nettet, at netop SAVAK stod bag Sharî'atîs dødbringende 'hjerteranfald' i London i 1977, og at

samme tjeneste sørgede for at få hans lig både balsameret og transporteret tilbage til Iran inden familie og lægevidenskab kunne få nærmere syn for sagen.

Hvad var da 'Alî Sharî'atîs budskab? Iflg. Hedin skiller Sharî'atî sig ud fra andre indflydelsesrige moderne, islamiske tænkere som ægypteren Sayyid Qutb (d. 1966) og pakistaneren Abû al-A'î al-Mawdûdî (d. 1979) gennem sin fortrolighed med europæisk litteratur, filosofi og politisk teori og gennem det faktum, at han faktisk anvendte disse kilder til at forme en særegen form for shî'itisk islam. Sharî'atî er i sin eftertid blevet fremstillet som alt lige fra socialist, befrielsesteolog, revolutionsfilosof, fænomenolog, mystiker og islamist. Samtlige prædikater fremstår i Hedins udlægning som hverken helt sande eller helt falske, men retter sig mod forskellige facetter af Sharî'atîs tænkning. Han opholdt sig i Paris som studerende fra 1959-1964, og sugede i disse år til sig af indtryk fra bl.a. den russiske sociolog Georg Gurvitch (d. 1965), hvis forelæsninger han begejstret fulgte; berørtes dybt af Frantz Fanons (d. 1961) forsvar for verdens koloniserede, *The Wretched of the Earth*, som han delvist oversatte til persisk, beundrede Che Guevara (d. 1967) og hans kamp for de undertrykte i den 3. verden og påvirkedes af tænkere som historikeren Jaques Berques (d. 1995) sociologiske syn på religion og filosoferne Jean-Paul Sartres (d. 1980) og Albert Camus' (d. 1960) tanker om frihed og menneskets ansvar. Religionshistorikeren og orientalisten Louis Massignons (d. 1962) ekstremt vidende fremstilling af mystikkens islam formede yderligere Sharî'atîs syn på shî'a-islam som en 'inderlig' bevægelse kendetegnet ved protest og opofrelse. Samtidig var han politisk aktiv og havde kontakt med både algeriske frihedskæmpere og iranske grupper i aktiv opposition til Shahan, og hyldede i den forbindelse den islamiske bevægelse med Khomeini i spidsen for dens opposition mod

Shahan. Ideen om at en militært uddannet eliteenhed kunne og skulle tage magten med vold i Iran og derigennem genoprette folkets indflydelse i landet, var ikke Sharî'atîs frihedslære fremmed, tværtimod var han fortaler for en sådan omvæltning. Ved hjemkomsten til Iran i 1964 blev han da også øjeblikkeligt arresteret og levede, indtil det selvvalgte eksil i London fra maj 1977 og frem til hans død i juni samme år, i en stadigt mere udmattende tilstand af spænding med det hjemlige styre og SAVAK.

I 1969 publicerede Sharî'atî sin *Eslamshenasi*, eller *Islamologi*, hvori han gør sig til fortaler for en form for moderne islam grundet i lighed og demokrati; idealer som, i Sharî'atîs fortolkning, prægede islam fra dens begyndelse. Således mener han f.eks., at allerede profeten Muhammad anså religionen og fornuften for komplementære størrelser, muslimernes lange tradition for *shûra*, rådsforsamling, pegede på deres vilje til demokrati, ligesom *ijtihad* – fri nyfortolkning af teksterne i lovspørgsmål – garanterede tankefriheden, mens Koranen stod som garant for religionsfriheden. Der er dog også plads til fjendebilleder i Sharî'atîs bog om islam. Disse tegnes af monarkiet og præsteskabet, begge instanser som, iflg. ham, har gjort sig skyldige i *shirk*, det at sætte noget andet – sig selv, det politiske system, kapitalismen – i Guds sted: Shahan med sin vilje til at tage magt på sig, som kan siges at være forbeholdt Gud alene; de religiøse ledere ved gennem deres monopol på udlægningen af sandheden reelt at have gjort sig til lovstiftende 'guder.' I modsætning til sin samtidige, Sayyid Qutb, taler Sharî'atî aldrig anklagende om nogen *jâhiliyya*, 'eksistentiel tilstand af uvidenhed,' blandt sine muslimske lidelsesfæller, men mener ikke desto mindre, at der består en 'ond treenighed' i hans tids Iran af uvidenhed, skræk og gerrighed. Af uvidenhed sætter muslimerne præsterne i Guds sted. Af skræk underkaster de sig Shahens rædselsregime. Gerrighed

ligger til grund for deres accept af kapitalismen. Intet af dette, mente Sharīʿatī, var foreneligt med sand islam. Vejen bort fra denne trefoldige undertrykkelses svøb sammenfatter Sharīʿatī i begrebet *tawhīd*, bekendelse af Guds absolutte enhed: ”Muslimerna måste ta avstånd från de falska gudarna som de satte vid sidan av Gud själv.” (Hedin 2006:30)

Med disse ord savner den islamkyndige læser en nærmere analyse af Sharīʿatīs ’befrielsesteologi’ set i lyset af nogle af de samtidige muslimske tænkere, som Hedin selv indledningsvis fremhæver som betydningsfulde for moderne islam. Man kan i det hele taget spørge sig selv, om det giver mening – som Hedin forsøger – at anskue Sharīʿatīs ’befrielsesteologi’ som særligt væsensforskellig fra samtidige islamister som Qutbs og Mawdūdīs lærer. Også Sharīʿatī bekendte sig som de til en entydig lære om *tawhīd* versus *shirk*, hvorimellem intet alternativ reelt fandtes. Han talte konkret om et ’Kain’- versus et ’Abelsvælde’, hvori ”Abel repræsenterede solidaritet och samarbete medan Kain [...] visar sig i politiska härskare med militär makt, i kapitalister med ekonomisk makt och i ett ”prästerskap” med religiös makt.” (Hedin 2006:53-54) Kampen mellem Kain og Abel bliver den religiøst ladede metafor, hvorigenennem Sharīʿatī kan kalde til kamp for indførelsen af det retfærdige samfund som bekendelsen af *tawhīd* i hans øjne rettelig indleder: ”Kain og Abel repræsenterar i första hand ont och gott. Det finns en god och en ond kraft som kämpar om makten i världen och den enskildes själ. Den kampen pågår genom världshistorien och skall inte avslutas förrän vid världens undergång, då den gode makten skall segra. Hur det går för den enskilda människan bestäms av hennes val under livet. Alla tager del i kampen. Vi måste välja mellan Kain och Abel, mellan *shirk* og *tawhid*.” (Hedin 2006:55) Sådanne tanker ligger unægtelig endog meget tæt op ad især Qutbs sort/hvide verdens- og

menneskesyn, som det kommer til udtryk i bl.a. hans koranfortolkning, og alligevel nævnes han ikke af Hedin som en mulig kilde til inspiration for Sharīʿatī. Hvorfor egentlig ikke? Qutb var optaget af lignende tanker om ikke alene det guddommelige, men også det jordiske retfærdige samfund, som Sharīʿatī var, han var politisk aktiv på samme tid som Sharīʿatī og anså ligesom han en dedikeret elites militære kamp mod overmagten for at være en farbar vej ud af tyranniet. Vi ved også, at Khomeini læste Qutb og påvirkedes af hans tanker, men altså ikke Sharīʿatī? Hedin tilskriver i stedet Sharīʿatīs ’qutbske’ verdenssyn indflydelse fra enten marxismen eller gammel iransk moralistisk dualisme, som om manden alene kunne påvirkes af enten europæisk tænkning eller persiske aner. Det åbenbare, nemlig at også Sharīʿatī blev grebet af Qutbs radikale teologi, overses tilsyneladende af Hedin. Og det er ærgerligt, når nu Hedins bog selv afslører en række opsigtsvækkende sammenfald imellem de to tænkere verdenssyn. Én forklaring på miséren kunne naturligvis være, at Sharīʿatī ikke selv nævner Qutb som kilde til inspiration – i så fald bliver sammenfaldene de to tænkere radikale verdenssyn blot så meget desto mere bemærkelsesværdige. En anden kunne være, at Qutb i dag – post 9/11 – simpelthen er gået hen og blevet ’dårligt selskab’ for en fortæller for religionernes sameksistens som Hedin.

Af Jean Butler

Cand. mag. ph.d.

Carsten Niebuhr Afdelingen

Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier

Københavns Universitet